

fikrlari, orzulari, armonlari bo'y ko'rsatib turmasa, bunday asar hech qachon millatning ma'naviy mulkiga aylana olmaydi. "O'tkan kunlar"ning umrboqiyiligini ta'minlab kelayotgan asosiy omil ham romanda milliy ruhning beqiyos mahorat ila ifoda etilganidir.

ADABIYOTLAR

1. Ал-Джахиз Абу Усмон Амр. Фазойили атрок. /Арабские источники о тюрках в раннее средневековье. – Баку, 1993.
2. Боймуродова Ш. "Ўткан кунлар"ни инглиз тилига таржима қилган Марк Риз билан суҳбат. //Маърифат, 2018 йил 20 сентябрь.
3. Жабборов Нурбой. Миллатнинг янги куни. //Fidokor, 1999 йил 18 март.
4. Жўрақулов Узоқ. Биринчи ўзбек романи – "Ўткан кунлар". /Назарий поэтика масалалари: Муаллиф. Жанр. Хронотоп. – Тошкент: Фафур Фулом номидаги НМИУ, 2015.
5. Каримов Баходир. Қодирий насри – нафосат қасри. – Тошкент: O'zbekiston, 2014.
6. Навоий Алишер. Муҳокамат ул-луғатайн. - Тўла асарлар тўплами, 10 жилдлик, 10-жилд. - Тошкент: Фафур Фулом номидаги НМИУ, 2011.
7. Риз Марк Эдвард. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевга мактуб. /www.uza.uz, 2020 йил 7 январь.
8. Қодирий Абдулла. Ўткан кунлар. – Тошкент: Info Capital Group, 2017.
9. Қосимов Бегали. Қуёш борлигидай ойдин ҳақиқат. / Уйғонган миллат маърифати. – Тошкент: Маънавият, 2011.
10. Қўшжонов Матёқуб. Ўзбекнинг ўзлиги. /Танланган асарлар. – Тошкент: Sharq, 2018.

O'ZBEK TILIDAGI GENERONIMLARDA ASSOTSIATIV MUNOSABAT

Iskandarova Sharifa Madaliyevna,
FarDU professori, filologiya fanlari doktori
Xoldarova Irodaxon Valijonovna,
FarDU professori, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya

XX asrning ikkinchi choragida tilni shaxs tasavvuri, idroki bilan uzviy bog'liq holda tadqiq etish masalasi tilshunoslikda kun tartibiga qo'yildi. Buning natijasida tilshunoslar e'tiborini til va til egasi munosabatlari o'ziga tortdi. Mazkur maqolada yuqoridagi muammolarning nutq va uning yaratilishi, idrok qilinishi kabi muammolarga bo'lgan qiziqishning ortishi bilan uzviy bog'liq ekanligi, o'zbek

tilshunosligida ham belgi bilan undan foydalanuvchilar o'rtasidagi munosabatni o'rganishning yangi tahlil usullari maydonga kelganligi bilan bog'liq masalalar haqida fikr yuritiladi.

O'zbek tilidagi generonimlar ham boshqa leksik birliklar kabi umumiy mazmuniy belgi asosida assotsiatsiyalashadi va bunday assotsiativ bog'lanish bir paradigmatic qatorni tashkil etadi. Generonimlar paradigmasiga mansub bo'lgan "yaralish" semali harakat, shaxs, predmet, belgi ma'nosini anglatuvchi leksemalar asosida assotsiativ tajriba o'tkazilganda, bu birliklar bilan "zanjirli" aloqaga kirgan turlicha leksemalar namoyon bo'ldi.

Maqolada generonimlar paradigmasiga mansub bir qator leksemalarning assotsiativ munosabatlari, jumladan, bu leksik birliklarning bog'lanishida eng ko'p aloqaga kirishayotgan (*yashash, oila, imkoniyat, baxt, sinov* singarilar) hamda kam hollarda bog'langan (*tug'ilmoq, tabiat, borliq, maydon, qaynash, savob, gunoh* tarzida) so'zlar bilan tasodifiy aloqasi haqidagi masalalar yoritib beriladi.

Maqolada, shuningdek, she'riy matnda shoir ifoda etilayotgan vaziyatni yorqinroq, ta'sirliroq ko'rsatish maqsadida bir necha o'zaro bog'liq tushunchani bildiruvchi so'zlarni birgalikda qo'llash, ularning assotsiativ aloqasi haqida bahs yuritiladi, "yaralish" semali generonimlar bilan o'zaro munosabatga kiruvchi boshqa lisoniy birliklar ham uzviy bog'liqlikda ko'rsatib beriladi.

Kalit so'zlar: generonim, paradigma, leksema, sema, assotsiativ munosabat, assotsiativ aloqa, psixologizm, til egasi.

Аннотация

Во второй четверти XX века проблема изучения языка в его неразрывной связи с воображением и восприятием человека стала приоритетной в языкознании. В результате этого взаимоотношения между языком и его носителем привлекли внимание лингвистов. В данной статье рассматриваются вопросы, связанные с тем, что вышеуказанные проблемы тесно связаны с возросшим интересом к речи, ее созданию и восприятию, а также с появлением в узбекской лингвистике новых аналитических методов изучения взаимоотношений между знаками и их пользователями.

Генеронимы в узбекском языке, как и другие лексические единицы, связаны на основе общего семантического признака, и такие ассоциативные связи образуют парадигматический ряд. При проведении ассоциативного эксперимента на основе лексем с семантикой «творение», относящихся к парадигме генеронимов и обозначающих значение действия, лица, предмета, знака, были выявлены различные лексемы, «сцепленные» с данными единицами.

В статье рассматриваются ассоциативные связи ряда лексем, входящих в парадигму генеронимов, в том числе вопросы их случайной связи со словами, которые чаще всего связаны в связи с данными лексическими единицами (такими как *яшаш* (жизнь), *семья* (оила), *имконият* (возможность), *бахт* (счастье), *синов* (испытание), и словами, которые связаны редко (такими как *туғилмоқ* (рождение), *табиат* (природа), *борлиқ* (существование), *майдон* (поле), *қайнаш* (кипение), *савоб* (награда) и *гуноҳ* (грех)).

В статье также рассматривается использование слов, выражающих одновременно несколько взаимосвязанных понятий, и их ассоциативная связь с целью более яркого и эффективного изображения ситуации, выраженной поэтом в поэтическом тексте. В органической связи показаны и другие языковые единицы, взаимодействующие с семантическим генеронимом «творение».

Ключевые слова: генероним, парадигма, лексема, сема, ассоциативное отношение, ассоциативная связь, психологизм, носитель языка.

Abstract

In the second quarter of the 20th century, the issue of studying language in close connection with individual perception and cognition was brought to the agenda in linguistics. As a result, the relationship between language and its user attracted the attention of linguists. This article explores how the growing interest in issues such as speech, its creation, and perception is closely related to these problems, and discusses how new analytical methods have emerged in Uzbek linguistics to study the relationship between signs and their users.

Generonyms in the Uzbek language, like other lexical units, associate based on a shared semantic feature, and such associative links form a paradigmatic series. When an associative experiment was conducted with lexemes expressing the meanings of action, person, object, and attribute that belong to the generonym paradigm with the semantic root "creation," various lexemes that entered into "chain" connections with these units were revealed.

The article highlights the associative relationships of several lexemes belonging to the generonym paradigm, including those that are most frequently associated (e.g., life, family, opportunity, happiness, trial) and those less commonly connected (e.g., to be born, nature, existence, field, boiling, virtue and sin).

The article also discusses the use of multiple interrelated concepts in poetic texts to express situations more vividly and effectively. It examines their

associative connections and reveals the intrinsic relationships between generonyms with the semantic root “creation” and other related linguistic units.

Keywords: generonym, paradigm, lexeme, seme, associative relation, associative connection, psychologism, language user.

Yaqin yillarga qadar o'zbek tilshunosligida sistemaviy yondashuvlarga alohida e'tibor qaratilishi natijasida belgi bilan belgi o'rtasidagi munosabatlarga ko'proq urg'u berildi. Belgi bilan til egasi o'rtasidagi munosabat muammosi esa keyingi yillarda ko'plab izlanishlarning markaziga aylandi [1; 2; 3]. Bu tadqiqotlarda so'zlovchi shaxs masalasi alohida e'tiborga olinadi. Ana shunday antropotsentrik tadqiqotlar negizida ayrim assotsiativ yondashuvga aloqador izlanishlar ham maydonga kelmoqda. Hozirga qadar o'zbek tilshunosligida assotsiativ nazariya, assotsiativ munosabatlar borasida bir qancha tadqiqotlar yaratildi [4; 5].

Bu boradagi talqinni professor A.Nurmonovning “Paradigma va uning olamning lisoniy manzarasi(OLM)ga munosabati” nomli maqolasida uchratamiz: “Bunday (assotsiativ) munosabatning sintagmatik munosabatdan tamomila boshqacha xususiyatga egaligini ko'rish qiyin emas. Keyingi munosabat cho'ziqlikka ega emas, u miyada lokallashadi va har bir shaxsning xotirasida saqlanuvchi xazinaga mansub bo'ladi. Bunday munosabat assotsiativ munosabat hisoblanadi” [6.98].

Bu o'rinda A.Nurmonov F.Sossyurning lingvistik munosabatlar haqidagi qarashlariga izoh berar ekan, F.Sossyur tomonidan qo'llanilgan assotsiativ munosabat tushunchasining psixologizm ta'sirida maydonga kelganligini, lisoniy birliklarning nutq jarayonidan tashqari o'zaro qandaydir umumiylik orqali inson xotirasida ma'lum guruhlariga birlashishini ta'kidlaydi.

Bizga ma'lumki, “Tilshunoslik terminlarining izohli lug'ati”da signifikat shunday ta'riflanadi: “Til birligi ifodalaydigan tushuncha signifikat deyiladi” [7,87]. Ana shunga asoslangan holda, A.Sobirov assotsiativ talqinlar xususida so'z yuritir ekan, uni bevosita signifikat tushunchasiga bog'laydi. Uning ko'rsatishicha: “Leksema bilan tushuncha o'rtasidagi aloqaga signifikativ aloqa deb ataladi. Shu aloqa natijasida yuzaga chiqadigan ma'no konseptual ma'no yoki designat deb yuritiladi. Inson ongi moddiy olamni idrok qilar ekan, miyada birdaniga narsa va hodisalarning tugal obrazi paydo bo'lmaydi. Sezgi a'zolari yordamida tashqaridan olingan signallar tasavvurni uyg'otadi, u tushunchaga, tushuncha esa fikrga turtki berib, insonning ongida bilim, malaka tarzida yashirinib yotgan so'zlarni turtib chiqaradi. Masalan, *dala*, *poliz*, *bog'* so'zlarini olaylik. *Dala* deyilishi bilan tasavvurimizda *paxta*, *bug'doy*, *makkajo'xori*, *beda* kabi ekinlar ekiladigan katta keng maydon – yer gavdalanadi. U *dehqon*, *chopmoq*, *egat*, *pushta*, *ekmoq*, *g'o'za*,

tup, paxta, sug'ormoq, hosil, termiq, traktor kabi yuzlab leksemalarni o'zida jamllovchi, umumlashtiruvchi leksema (giperonim) sifatida ongimizda gavdalanadi" [8.15].

Professor D.Lutfullayevaning "Assotsiativ tilshunoslik nazariyasi" nomli monografiyasi bu yo'nalishdagi yaxlit tarzda yaratilgan dastlabki izlanish hisoblanadi. O'zbek tilidagi assotsiativ munosabatlar yuzasidan olib borilgan mazkur tadqiqotda "tilning sir-u sinoatlari bilan qiziqqan kitobxonlarni o'zbek tilshunosligiga endigina kirib kelayotgan assotsiativ tilshunoslikning tayanch tushunchalari bilan tanishtirish, assotsiativ tahlil usullarining tilni o'rganishdagi ustuvorligini ilmiy asoslash, tilshunoslikda assotsiativ munosabat masalasining o'rganilishi, o'zbek tilida verbal assotsiatsiyalarning hosil bo'lishi, assotsiativ birliklarning xususiyatlari, tasnifi, assotsiativ tajriba metodining mohiyati, assotsiativ lug'atlarning tuzilishi haqida" batafsil fikr yuritiladi [4.4]. N.Xoshimovanning falsafa doktori dissertatsiyasi esa o'zbek tilidagi "san'at" arxisemali leksemalar misolida assotsiativ munosabatlar tadqiqiga bag'ishlangan [5].

D.Lutfullayevaning fikriga ko'ra, tashqi olamning verbal ifodasi va bunda voqelik-ong-til uchligi munosabatida eng muhim jihatlarga to'xtalar ekan, shunday yozadi: "Tashqi olamdagi voqeliklar inson ongida ular bilan bevosita aloqador bo'lgan makon, zamon, sabab, maqsad kabi omillardan ajralgan holda aks etmaydi. Muayyan voqelikning obyektiv mavjud bo'lish sharti sifatida yonma-yon yuruvchi bunday omillar inson ongida voqelik obrazining hamrohlari sifatida birga gavdalanib, u bilan assotsiativ bog'langan "zanjir"ni hosil qiladi" [4.21].

Bizga ma'lumki, paradigmatic qatordagi so'zlarni bir umumiy ma'no asosida birlashtirib turgan so'z assotsiativ bog'lanish hosil qiladi. Qolgan so'zlar ana shu bir umumiy ma'no asosida birlashsa ham, har biri o'ziga xos ma'no nozikligi bilan farqlanadi. Chunki birlashtiruvchi sema har bir a'zoni ma'lum mazmuniy uyaga birlashishini, farqlovchi sema esa uya tarkibidagi har bir a'zoning o'ziga xosligini, alohidaligini ko'rsatib turadi.

Haqiqatan ham, assotsiativ aloqalar ma'lum jihatlari bilan paradigmatic qatorlarga ham tutashadi. Masalan, bir-biriga yondosh bo'lgan paradigmatic qatordagi ayrim leksemalar ikkinchisini xayolan gavdalantirishi mumkin: *chaqaloq* leksemasi kishi ongida birinchi bo'lib *ona* siymosini ko'z oldimizga keltiradi, ayni paytda, bu ikki leksemani "shaxs", "oila" semalari asosida bitta mazmuniy uyaga birlashtirish ham mumkin.

Keyingi yillarda yaratilgan ayrim manbalarda sintagmatik va assotsiativ munosabatlarning o'ziga xos jihatlari alohida ahamiyat berilmoqda. So'z sintagmatik munosabatga kirishishi bilan birga, nutq jarayonidan tashqarida boshqa

so'zlar bilan umumiylik belgisiga ko'ra so'zlovchi til xotirasida assotsiatsiyalashadi va assotsiatsiyalashgan birliklar xotirada muayyan guruh hosil qiladi. Generonimlar ham boshqa leksik birliklar kabi umumiy mazmuniy belgi asosida assotsiatsiyalashadi va bunday assotsiativ bog'lanish bir paradigmatic qatorni tashkil etadi. Masalan:

Xudo seni berganda quvonib, otamning ismini qo'yimoqchi bo'luvdim... Onang tug'ruqxonadan chiqqanida qulog'ingga azon aytirmoqchi bo'luvdim, dadang aytirmadi (T.Malik, Shaytanat).

Ushbu matnda "yaralish" semasiga aloqador bo'lgan *xudo bergan, ism qo'yish, tug'ruqxona, azon aytish* singari birliklar qatnashgan. Shu bilan birga, o'zbek xalqi urf-odatlariga bog'liq holda otasining ismini qo'yishga ishora qiluvchi "naslni davom ettirish" semasi ham berilgan. Bu yerda ma'lum jamiyat a'zolari ongida shakllanadigan umumiy holatlar bilan, ijtimoiylik asosida farqlanuvchi individual jihatlarni farqlash muhim.

Assotsiatsiya tushunchasi zahirida til egasining xotirasidagi predmet tasavvuri tushuniladi [10].

U.Yigitaliyev ham "odam" va "jins" konseptining verballashuviga bag'ishlangan izlanishida assotsiativ munosabat, assotsiativ maydon borasida alohida fikr yuritadi. U.Yigitaliyevning izlanishi bevosita o'zbek tilida "odam" va "jins" konseptining namoyon bo'lishi va unga assotsiativ bog'langan lisoniy birliklarni o'rganishga bag'ishlangan bo'lib, ushbu tadqiqot nazariy-falsafiy tilshunoslikning qiziqarli va murakkab yo'nalishlaridan biri bo'lgan assotsiativ talqinga qaratilgan [9].

Assotsiativ munosabatlar tizimida ularning leksik-semantik, grammatik, intonatsion-akustik, derivatsion, pragmatik xususiyatlari, shuningdek, ijtimoiylik, milliy-madaniylik, gender belgilarini ham alohida hisobga olish zarur.

O'zbek tilidagi generonimlar paradigmasiga mansub bo'lgan "yaralish" semali harakat, shaxs, predmet, belgi ma'nosini anglatuvchi leksemalar asosida assotsiativ tajriba o'tkazilganda, bu birliklar bilan "zanjirli" aloqaga kirgan turlicha leksemalar namoyon bo'ldi.

Tajribalar asosan 20-25 yoshdagi ayol jinsiga mansub respondentlarda o'tkazildi. Stimul so'z sifatida "harakat" semali *yaralish, tug'moq, tug'ilmoq, ko'paymoq*, "shaxs" semali *chaqaloq, go'dak, ona, bola*, "predmet" semali *sut, yo'rgak*, "jarayon" semali *hayot, o'lim* leksemalari olindi.

Tajriba natijalaridan quyidagi holat kuzatildi:

Tug'moq, tug'ilmoq leksemalari bilan "zanjirli" aloqaga kirishgan *chaqaloq, ona, dard, to'lg'oq* leksemalari eng yuqori ko'rsatkichni tashkil etdi. Shuningdek, *yangi hayot, ilk qadam, baxt, og'riq* singari birliklar ham uchradi.

Chaqaloq so'zi bilan assotsiativ aloqa sifatida *mo'jiza, baxt, begunoh murg'ak* tarzidagi so'z va birikmalar ko'p miqdorni ko'rsatgan bo'lsa, *kasha(bo'tqa), alla, so'rg'ich, beshik, ona baxti, individ, farishta, beg'uborlik, yig'i* kabilar ham berildi.

Poetik matnda, ayniqsa, she'riy asarlarda ularning rang-barang qiyofasini kuzatish mumkin. Masalan:

Qadim Oltin beshik avlodi maskanisan,

Alisherlar, Ulug'beklar vatanisan (M.Yusuf, Inshaalloh).

Keltirilgan parchada *beshik* leksemasi ko'chma ma'noda qo'llanilgan, bu yerda leksema tarkibidagi "boshlanish", "milliy", "joy" semalari konnotativ ma'no uchun asos bo'lgan.

Alla aytsang ayvoningda uxlar quyosh,

Senga mudom iymon yo'ldosh, islom yo'ldosh (M.Yusuf, Inshaalloh).

Bu o'rinda qo'llanilgan *alla* leksemasi ham shoirning subyektiv maqsadidan kelib chiqib, misralarga allaning ijobiy ta'siri xususidagi mazmun yuklatilgan.

Ona leksemasi bilan o'tkazilgan tajribalarda *mehribon, mushtipar, buyuk zot* ifodalari yuqori darajani tashkil etgan bo'lsa, *Vatan, uy, shirin so'z, buyuk mehr egasi, yaratish, qahramon* singari birliklar kamroq uchradi.

Sut leksemasi bilan *ichimlik, sigir* leksemalarining aloqasi eng ko'p miqdorni tashkil etgan bo'lsa, *ozuqa, totli ne'mat, suyuqlik, oqlik, kofe (qahva), bola* tarzidagi vositalar kamroq miqdorda ko'zga tashlandi.

Tajribalar davomida *ona suti* birikmasining tahliliga ham e'tibor qaratdik. Natijada *sut* va *ona suti* ifodalarining assotsiativligi o'rtasida keskin farqlar kuzatildi.

Bizga ma'lumki, *ona suti* birikmasi orqali *sut* leksemasi "yaralish" semali paradigmaga mansub bo'ladi. Masalan:

Ayiqchalar odamlardan hayiqishmadi, ular tamshanib, o'lik onalarining sut to'la ko'kragini cho'zib-cho'zib emishar edi (Sh.Xolmirzayev, Jarga uchgan odam).

Berilgan gapda *sut* leksemasi *ona suti*, aynan *ona ayiq* bilan bog'liq holda qo'llanilgan bo'lib, bu yerda *sut* leksemasi biz tahlil qilayotgan "yaralish" semali guruhga tegishli.

Umumiy tarzda *sut* leksemasi bilan "yaralish" semali birliklar bilan bir qatorda, *suyuqlik, qahva* singarilarning aloqasi kuzatilgan bo'lsa, *ona suti* tarzidagi konkret ma'no aksariyat holda *chaqaloq, bola, go'dak* singari "yaralish" semali birliklarga tutashishi kuzatildi. Shu bilan birga, *poklik, halollik, mas'uliyat* ma'nolari bilan bog'lanuvchi *ona sutidek oq, oq qilmoq, rozilik, burch* tushunchalari ham namoyon bo'lishi kuzatiladi. Masalan:

Bolalik, men seni bir umr qallda

Ona suti kabi saqlay muqaddas (E.Vohidov, Bolalik).

Bir Onaning ko'kragidan oq sut emib,

Bir Otaning etagidan taralgansan (M.Yusuf, Turkiston madhiyasi).

Hayot leksemasi bilan aniqlangan holat quyidagicha kuzatildi: eng ko'p aloqa *yashash, oila, imkoniyat, baxt, sinov* singarilar bilan, kam hollarda *tug'ilmoq, tabiat, borliq, maydon, qaynash, savob va gunoh* tarzidagi so'z va birikmalar bilan ko'zga tashlandi.

Ayrim hollarda she'riy matnda shoir ifoda etilayotgan vaziyatni yorqinroq, ta'sirliroq ko'rsatish maqsadida bir necha o'zaro bog'liq tushunchani bildiruvchi so'zlarni birgalikda qo'llaydi. Masalan:

Mana, qanday ekan otalik baxti,

Turibman gullarim bilan panada

Bir mahalla bo'lg'usi faylasuflar,

Olimlar chinqirar tug'ruqxonada (M.Yusuf, Tug'ruqxonada).

Bu o'rinda qo'llanilgan *otalik, baxt, chinqirmoq, tug'ruqxona* so'zlari ma'nolari tarkibidagi "yaralish", "tug'ilish", "ko'payish", "farzand" semalari matndagi o'zaro birikishni ta'minlovchi, ularning mantiqiy aloqasini ko'rsatuvchi vositalar sanaladi.

Yuqorida ko'rib o'tganimizdek, generonimlarning assotsiativ bog'lanishi faqatgina bir umumiy ma'no asosidagina ro'y bermay, o'zaro zidlanish asosida ham yuzaga chiqadi. "Tug'ilish" semali leksemalar o'z o'rnida o'lim, ya'ni "yo'q bo'lish" semali leksemalar bilan ham assotsiativ bog'lanish hosil qiladi. Shuningdek, har bir leksik birlik o'zaro alohida assotsiativ bog'lanish hosil qiladiki, ular boshqa juftlik bilan almashtirilganda, uslubiy yoki mantiqiy nomuvofiqlikni keltirib chiqaradi: *tug'ilmoq-o'lmoq, dunyoga kelmoq-qazo qilmoq, ko'karmoq-qurimoq*.

Demak, bunday assotsiativ bog'lanishni e'tiborga olmay turib, generonimlar paradigmasidagi so'zlarni semantik jihatdan atroflicha tadqiq etib bo'lmaydi.

ADABIYOTLAR

1. Сафаров Ш. Прагмалингвистика. Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2008. – 244 б.
2. Ҳакимов М.Х. Ўзбек тилида матннинг прагматик талқини: Филол. фанл. д-ри.... дисс. автореф. Тошкент, 2001. – 49 б.

3. Худайбергана Д.С. Ўзбек тилида бадий матнларнинг антропоцентрик талқини: Филол. фанл. д-ри.... дисс. автореф. Тошкент, 2015. – 82 б.
4. Лутфуллаева Д.Э. Ассоциатив тилшунослик назарияси. – Тошкент: MERIYUS, 2017. – 140 б.
5. Хошимова Н.А. Ўзбек тилида ассоциатив муносабатлар: Филол. фанл. бўй. фалс. доктори.... дисс. автореф. Фарғона, 2018. – 45 б.
6. Нурмонов А. Парадигма ва унинг оламнинг лисоний манзараси (ОЛМ)га муносабати. Танланган асарлар. 3 жилдлик. III жилд. Тошкент: Akademnashr, 2012. – Б. 96-107. – 376 б.
7. Ҳожиёв А. Тилшунослик терминларининг изоҳли луғати. Тошкент: Ўзбекистон Миллий энциклопедияси, 2002. – 206 б.
8. Собиров А.Ш. Ўзбек тилининг лексик сатҳини система сифатида тадқиқ этиш: Филол. фан. д-ри... дисс. автореф. – Тошкент, 2005. – 50б.
9. Йигиталиёв У.С. Ўзбек тилида “одам” ва “жинс” концептлари билан боғлиқ ассоциатив-вербал бирликлар: Филол. фанл. бўй. фалс. доктори.... дисс.автореф. Тошкент, 2020. – 52 б.

<https://docplayer.ru/27467248-Russkiy-associativnyy-slovar.html>

TIL VA ADABIYOT – MA'NAVIY KAMOLOT MEZONI

Maqsud ASADOV,

*O'zR FA O'zbek tili, adabiyoti va folklori instituti
direktor o'rinbosari, filologiya fanlari doktori, professor
e-mail: alpbek2010@mail.ru*

Annotatsiya

Maqolada til va adabiyotning inson kamoloti, ayniqsa, yosh avlod tarbiyasidagi o'rni xususida bahs yuritilgan. So'z va uning yorqin tabiati, obraz mohiyati, badiiy ifoda imkoniyatlarining o'ziga xosligi, qolaversa, mumtoz adabiyotda komil inson nazariyasi borasida mulohaza yuritilgan.

Kalit so'zlar: ma'naviyat, adabiyot, axloq, Navoiy, so'z, til

Ma'naviyat – shaxs axloqi, dunyoqarashi va uning atrofdagilarga bo'lgan munosabatini aks ettiruvchi ko'zgu. Aytish mumkinki, agar jamiyat bir qush bo'lsa, ma'naviyat uning qanoti, vujud bo'lsa – ma'naviyat uning urib turgan yuragi – jonidir. “Boshqacha aytganda, ma'naviyat – jamiyatdagi barcha siyosiy-ijtimoiy munosabatlarning mazmuni va sifatini belgilaydigan poydevor” sanaladi. “Milliy ma'naviyatimizni rivojlantirish, uni xalqimiz, ayniqsa, yoshlarimiz